

Lectio praecursoria¹

Piia Puurunen

Arvoisa kustos, arvoisa vastaväittäjä, arvoisat kuulijat.

Sosiaalityö on käytännössä toteutuvaa toimintaa, jonka tunnistaa siitä, että se on tekemisissä ihmisten elämässä ilmenevien ongelmien, haastavien elämäntilanteiden ja kollektiivisen vastuun kysymysten kanssa. Sitä ohjaavat sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, ihmisoikeuksien ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ideat, ja sosiaalityö on vahvasti kiinni yhteiskunnallisen muutoksen ja kehityksen asettamissa haasteissa. Millä tavoin siten historia on läsnä vahvasti kulloinkin omaan aikaansa liittyvässä sosiaalityössä? Tai mitä merkitystä menneisyyden sosiaalityöllä ja sosiaalityöntekijöillä on tässä päivässä? Historian tarkastelun tehtävänä on perehdyttää meidät meitä ympäröivään maailmaan ja itseemme. Historioitsija Pentti Renvall on kuvannut, kuinka ”maisema elää meille syvemmin, kun se samalla heijastaa satojenkin vuosien historiaa”. Konkreettisen miljööni lisäksi voidaan maisema-sanalla tilalle myös asettaa esimerkiksi sana yhteiskunta, sosiaalityö tai toinen ihminen. Historia luo identiteettiä ja tarinaa siitä, keitä me olemme ja miten ymmärrämme itseämme. Samalla tavoin sosiaalityön historian tarkastelu ja siinä erityisesti Jane Addamsin ajatteluun perehtyminen on avannut minulle sosiaalityön maisemaa, josta

¹ Puurunen, Piia 2019. Jane Addamsin sosiaalityön käsityksen rakentuminen. Dissertations in Social Sciences and Business Studies. Kuopio: University of Eastern Finland. (Väitös 23.11.2019, Itä-Suomen yliopisto, Kuopio.)

sosiaalityön historia heijastuu takaisin pitkänä traditiona tullen läsnäolevaksi nykypäivässä. Historiatietoisuudessa mennyt ei ulkoistu, emmekä irrottaudu historiasta vaan käsitämme sen ajallisena jatkumona.

Historian tarkastelun avulla voimme rakentaa kokonaiskuvaa menneisyydestä, vaikkakaan tuo kuva ei koskaan täydellistyäkään. Historian tarkastelussa on läsnä niin sanottu inhimillinen tekijä, mikä merkitsee sitä, että historia on aina jonkun kertomaa ja tulkitsemää. Ei ole lainkaan merkityksetöntä, kuka tarinaa kertoo tai millä tavoin historiaan asennoidutaan. Historiasuhteen tulisi olla historiatietoisuuden luonnehtiman olemuksen lisäksi elävää. Se tarkoittaa tietoista ja syvällistä suhdetta itsen ja sen ymmärtämistä, miten meidän oma historiallisuutemme määrittää sitä, miten katsomme menneisyyteen. Samalla se on suhtautumista menneisyyteen ymmärtämisen ehtoja tunnistamalla. Ilman tätä kuvauksemme menneisyydestä voi muodostua ylikriittiseksi, jopa menneisyyden taптumien kieltämiseksi tai menneisyyden ihannoinniksi.

Sosiaalityössä on aika ajoin noussut näkyvämmiin esille teoria- ja tiedeperustan pohtiminen. Sosiaalityön katsotaan kehittyneen monien traditioiden muodostamasta kokonaisuudesta ja sen on nähty heijastelevan muun muassa sitä, että sosiaalityö niin tieteenalana kuin käytäntönä on luonteeltaan soveltava ja muutoksiin pyrkivä. Sosiaalityön historian tarkastelulla, ja siinä erilaisten suuntausten moninaisuudella, on ollut merkitystä sosiaalityön metodologiselle ja teoreettiselle kehitykselle. Toiveena on esitetty, että teoriaperinteen tarkastelun avulla sosiaalityö kykenisi vahvistamaan ydintään, selkiyttämään käsitteitään ja tapaa ymmärtää itseään. Samaan aikaan, kun on paneuduttu perustelemaan sosiaalityön historian tarkastelun merkitystä, on keskusteltu oppihistorian tutkimuksen vähäisyydestä tai näkymättömyydestä. Myös minua kiinnosti alkujaan sosiaalityön historian näkymättömyys, mistä se johtui ja mitä ehkä löytäisiin historiasta, jos tutkisin sitä.

130 vuotta sitten, syyskuun 18. päivänä vuonna 1889, Jane Addams ja Ellen Gates Starr muuttivat Halsted Streetille Hullin taloon ja avasivat kotinsa lähiyhteisölle settlementitalona, joka sittemmin tuli tunnetuksi maailmanlaajuisesti Hull House -nimellä. Noin viisikymmentä vuotta settlementitalon avaamisesta Jane Addams kirjoitti kollegansa Edith Abbotin kanssa, kuinka ”[s]osiaalipalveluista on tullut professio viimeisten kuu-denkymmenen tai seitsemänkymmenen vuoden aikana”. Jane Addams (1860–1935) oli aktiivisesti osa tätä pitkällistä kehitystä lähes viidenkymmen vuoden ajan. Hänen uransa sosiaalisen palvelun kentällä alkoi oman

setlementtitalon perustamisella. Lähtökohtaisesti on kiinnostavaa, miksi varakkaasta ylemmästä keskiluokasta lähtöisin oleva pikkukaupungin kasvatti päätyi asumaan ja elämään Chicagon suurkaupungin slummiin. Addams käytti omaisuutensa setlementtitaloon ja antoi sille ja sen naapurustolle suuren osan koko aikuiselämästään. Kaiken tämän hän lisäksi teki aikana, jolloin naiset vasta kamppailivat yhteiskunnassa omasta tilastaan ja toimijuudestaan julkisen alueella.

Mihin Addams perusti toimintansa ja ajattelunsa, halun auttaa vähempiosaisia, ja mitä tästä kaikesta seurasi sosiaalityötä ajatellen? Tutkimukseni kattaa Addamsin aktiivisyysvuodet ja aineisto ulottuu vuodesta 1891 aina hänen kuolemansa jälkeen postuumisti julkaistuun artikkeliin, vuoteen 1938 saakka. Tutkimukseni käsittelee Addamsin sosiaalityökäsityksen muotoutumista näiden vuosien aikana. Lähes kaikki, mitä hän kirjoitti ja analysoi, oli myös hänen havainnoimaansa, ja teksteistä heijastuu sekä hänen sukupuolensa, sukupolvensa että sosioekonominen asemansa. Addams eli sosiaalisten ongelmien keskellä, ja hänen kokemusmaailmansa läpi kulki tuhansien ihmisten elämäntalot. Hän näki läheltä työttömyyden ja köyhyyden välilliset ja kertautuvat vaikutukset yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen elämään. Lisäksi hän toimi tiiviissä yhteistyössä monien filosofien ja yhteiskuntatieteilijöiden kanssa, perehtyi eri teemojen osalta niin kansalliseen kuin kansainväliseen kirjallisuuteen ja tutkimuksiin. Addamsin monisuuntainen ajattelu näkyy siinä, miten hän yksittäisten ihmisten elämäntarinoiden kautta luo katseen yksilöstä laajemmalle yhteisöön ja yhteiskuntaan. Alkuun hänen työnsä oli vahvasti kytköksissä setlementtiliikkeen toimintaan ja laajentui sittemmin käsittämään muiden hyväntekeväisyystoimijoiden, kansallisten verkostojen ja yhteyksien rakentamisen. Lopulta ajattelu ja toiminta kattoivat kansainvälisen yhteistyön ulottuvuuden ja sosiaalityön globaalin humanitaarisen perustan.

Addamsin sosiaalityön käsityksen rakentuminen jakaantuu kolmeen eri aikakauteen limittyen yhteen historiallisten aikakausien kanssa. Ensimmäinen kausi, varhaisvaihe, sijoittuu niin sanottuun Kultaiseen kauden, yhteiskunnan vaurastumiseen ja teollistumisen laajenemiseen, toinen kausi kuuluu osaksi progressiivista aikakautta, joka ulottui vuosisadan vaihteesta aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka. Kolmas kausi alkaa ensimmäisen maailmansodan puhkeamisesta, ja siihen sisältyvät sotaa seurannut aika, 20-luku ja 30-luvun lama. Tarkastelen seuraavaksi Addamsin sosiaalityön käsityksen rakentumiseen liittyen kolmea eri tee-

maa, jotka kukin edustavat yhtä aikakautta: varhaisvaiheesta sosiaalityön eettistä perustaa, toiselta kaudelta hyvinvoinnin käsitettä ja kolmannelta kaudelta nationalismin käsitettä.

Sosioekonomisen asemansa ja sukupuolensa mukaisesti Addamsille oli varattu hyvin toisen tyyppinen elämänpolku kuin se, minkä hän lopulta itse valitsi. Yhteiskunnallisen tietoisuuden herääminen tapahtui vähitellen varhaisaikuisuudessa, ja teksteissä tämä tulee ilmi kuvauksina ja metaforina siitä, kuinka hän pitkään joutui katsomaan todellista maailmaa, työtä tehneiden kovettuneiden käsien maailmaa, ulkopuolelta käsin, siitä pois erotettuna. Addams oli tietoinen eriarvoisuuden asetelmasta, vaikka toiminnan alkuvaiheessa – kuten hän itsekin myöhemmin kuvasi – settlementtityöhön köyhissä siirtolaiskortteleissa liittyi paljon myös naiivia ajatusta omasta paremmuudesta suhteessa muihin hyväntekeväisyystoimijoihin tai siihen, oliko todellista köyhyyttä tai luokkavastakohtaisuuksia olemassa. Tästä asetelmasta, johon yhdistyi myös modernisoituvan yhteiskunnan kriitikoitten ajattelu ja pragmatistisen filosofian vaikutteet ja soveltaminen, kehittyi demokratian ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteiden tarkastelun kautta sosiaalityön eettinen perusta.

Addamsille hyväntekeväisyysuhde edusti yhteiskunnallista suhdetta, josta puuttui demokratiaan sisältyvä tasa-arvoisuus. Hän pohti sosiaalisen eriarvoisuuden aiheuttamaa sisä- ja ulkopuolisuuutta, ja sitä, millä tavoin vuorovaikutuksen, luottamuksen ja kunnioituksen rakentuminen ihmisten välille olisi edes mahdollista silloin, kun kohtaamista luonnehti auttamisen tarve. Varhaisvaiheessa auttamissuhde ja siihen liittyvät demokraattiset ja eettiset ongelmat olivat tarkastelussa keskeisiä. Eettisyys oli ihmisten välisen toiminnan ensisijainen edellytys, mutta myös eettisyyden olemus itsessään nousee merkitykselliseksi. Eettisyys tuli testatuksi ja koetelluksi vasta toiminnan kautta. Tässä mielessä sosiaalityö, joka työskentelee sosiaalisten ongelmien parissa, on toimimista edellyttävänä ja toimimisen kautta toteutuvana ammatillisena käytäntönä aina kohtaamassa uudelleen kysymyksen eettisyytensä kestävydestä. Addams ei pitänyt tätä missään mielessä helppona, vaan kuvaa monin tavoin sekä sosiaalityöntekijän sisäisiä ristiriitoja että sisäistä ja ulkoista ristiriitaa tai hämmennyksiä, joita sosiaalityössä on usein läsnä. Hämmennyksillä oli kuitenkin oma arvonsa muutoksen käynnistävänä sysäyksenä. Eettisyyden jatkuvasta toiminnan kautta testaamisesta ei voi irrottautua. Auttajaa suojaaa tässä työssä ammatillinen reflektio, toiminnan ja kokemusten tietoinen käsittely ja arviointi.

Toinen keskeinen teema tarkastelee sosiaalityötä auttamistoimintaa laajemmasta kehyksestä yhteiskunnan rakenteista ja ihmisten hallinnan näkökulmasta. Työskennellessään siirtolaisten kansoittamissa kaupunkikortteleissa Addams tuli vähitellen vakuuttuneeksi sosiaalisten ongelmien rakenteellisesta luonteesta. Hyvinvointi (*welfare*) ja sodankäynti (*warfare*) käsitteiden kautta hän kuvasi, millä tavoin kaupunkien tai osavaltioiden hallinnointia ohjasi niin kutsuttua vanhaa maailmaa, sodankäyntiä, luonnehtivat hallinnan tavat, kuten suojautuminen ulkopuolisia uhkia vastaan, rangaistuksen, pakon ja epäluuloisuuden kohdistaminen köyhiin ja työttömiin sekä paikoilleen pysähtynyt ajatus idealisoiduista yksilön oikeuksista.

Hyvinvointi-käsitteen avulla Addams ryhtyi luomaan uudenlaista ideaa tukemaan yhteiskuntaelämän ja yhteiskunnallisten instituutioiden rakenteiden ja toiminnan ideologian muuttamista. Laajempaan kehykseenä teksteihin tuli mukaan modernia yhteiskuntaa hallitsevan kaupallisuuden ja teollisuuden ylivallan kriittinen tarkastelu. Paikoilleen pysähtynyt idealismi, keinottomuus ja yhteiskuntavastuun luovuttaminen kaupankäynnin ja teollisuuden tuotannollisen tehokkuuden määriteltäviksi olivat ohjanneet yhteiskunnan haasteisiin vastaamista ja vaikuttaneet näin muun muassa demokratian teoriaan ja toteutumiseen, hyväntekeväisyistyöhön ja kunnallishallintoon. Demokratian ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteiden tarkastelu laajenee ihmisten välisestä kohtaamisesta yhteiskunnallisten rakenteiden tarkasteluun. Hyvinvointi edusti uutta maailmaa, joka korvaisi sodankäyntihegemonian. Hyvinvoinnin luonnehtimassa maailmassa edistettäisiin kansalaistoimintaa, ja hallinnon toiminta rakentuisi asiaankuuluvan ja ajassa kiinni olevan tiedon varaan. Siihen kuului sosiaalisen etiikan edistäminen ja ihmiselämän huomioon otava ”inhimillinen lainsäädäntö”. Keskeistä oli kansalaisten elämän olosuhteiden tunteminen ja hallinnoinnin ja instituutioiden kehittäminen sitä kautta. Sosiaalityölle Addams määrittelee tehtäväksi uuden maailman luonnehtiman käytännön, käsitteistön ja yhteiskunnallisen hengen edistämisen. Tähän liittyi myös laaja-alaisen ihmimillisen hyvinvoinnin edistäminen sosiaalityön välineiden, tutkimisen ja valvonnan, yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja tilastollisten menetelmien avulla.

Ensimmäisen maailmansodan syttyminen oli käännekohta. Sota oli poikkeustila ja suuri tragedia, joka muutti yhteiskunnallisen hengen luonteen ja päätti progressiivisen aikakauden Yhdysvalloissa. Sota sekä sitä seuranneet vuodet keskittivät Addamsin toiminnan ja kirjoittami-

sen rauhantyyöhön liittyviin asioihin. Rauhaa keskeisesti määrittävät tekijät, demokratian tuottama vapaus, itsemäärääminen ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ovat mukana myös Addamsin ajattelussa, ja pasifismin luonnehtima viimeinen kausi yhdistää varhaisvaiheen ja toisen kauden ajattelun rauhaan liittyvään filosofiaan. Addamsin demokratian käsitys yhdistettynä sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja näistä kumpunneen laaja-alaisen hyvinvoinnin idean kehittäely kiinnittyvät perustavanlaatuisesti rauhan ideologiaan: niiden edistymisen ja toteutumisen edellyttää rauhaa. Kun sosiaalityön tehtäväksi oli jo ennen tätä määrittynyt inhimillisen hyvinvoinnin, demokratian ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ideoiden ja käytäntöjen edistäminen, yhdistyvät Addamsin ajattelussa sosiaalityö ja sosiaalityöntekijät osaksi rauhan idean ja rauhantyyön kokonaisuutta.

Sota nosti myös esiin yhteiskunnassa sellaisia nationalistia virtauksia, jotka toimivat yhteiskuntaa hajottavana voimana yhtenäisyyttä luovan hengen sijaan. Addams kuvasi, kuinka sodanjälkeisessä Euroopassa nationalismi näyttäytyi dogmaattisena ja armottomana, ja sille ominaista olivat ”omistushalun vaisto” ja autoritäärinen vallankäyttö. Nationalismin eri muodot ja kansalliset dogmit tuli haastaa ”suoran ja pelottoman keskustelun” avulla, ja siinä tehtävässä Addams loi odotuksia sosiaalityöhön. Poikkeuksellisten yhteiskunnallisten olosuhteiden keskellä Addams asettaa sosiaalityölle velvollisuudeksi orientoitua humanitaarisesti, globaalina liikkeenä. Samoin sosiaalityön tuli tehdä eettinen analyysi vallitsevasta yhteiskunnallisesta tilanteesta ja suunnata toimintaansa analyysin tulosten mukaisesti sekä luoda toivoa niille, jotka nationalistien virtausten vahvistuessa kokivat uhkaa ja vainoa.

1930-luvulla Addams kollegoineen havainnoi ”ylenmääräisen ja liioitellun nationalismin” kehitystä, minkä he näkivät tuolloin erityisesti Saksassa laajentuneen ”suuruudenhulluihin” mittoihinsa. Yhtiönationalismia luonnehti kritiikitön oman kansan hyveiden ihailu sekä toisen kansan ”roistomaiseksi” tekeminen propagandaa monipuolisesti hyödyntäen. Nationalismi yllytti eri etnisten ja uskonnollisten ryhmien välisiä konflikteja, ja Addams piti sodanjälkeisessä maailmassa ja maailmanlaajuisen laman seurauksena nousutta liioiteltua nationalismia vakavana uhkana hyvien kansainvälisten suhteiden rakentumiselle. Addams problematisoi käsitettä myös poliittisen ja taloudellisen intressin välisenä konfliktina sekä ”taloudellisena nationalismina”. Addamsin mukaan se, mikä motivoi ajattelumme, vaikuttaa merkittävästi mielentilaan ja sitä kautta itse toimintaan

ja sen suuntautumiseen. Mikäli siis kansallisella tai globaalilla tasolla har- kintaa motivoi ”taloudellisen nationalismin” ensisijaisuus humanitaarisen näkökulman sijaan, pakotti se johtajat ensisijaisesti turvaamaan ”riittävän osuuden omalle kansalle” ja lähestymään maailmanlaajuisia kysymyksiä lähinnä oman maan taloudellisen hyödyn näkökulmasta. Tämän Addams määritteli ”todelliseksi nationalistiseksi hengeksi”, joka loi esteitä talou- dellisten ongelmien ratkaisemiselle, ylläpiti köyhyyttä ja ruokki pelkoa niin kansallisella kuin globaalilla tasolla.

Lopuksi palatakseni menneisyysuhteeseen voidaan Addamsin kautta kysyä tässä ajassa sosiaalityössä muun muassa seuraavaa: Miten ammat- tikuntana olemme turvaamassa hyvinvointia, joka pitää sisällään demo- kratian idean ja käytännön kehittymisen, sosiaalisen oikeudenmukaisuu- den näkökulman ja pohjautuu rauhaan? Miten tiedostamme vaikuttamis- tehtävämme ja hyödynnämme työstämme saatavaa tietoa rakenteiden ja järjestelmien kehittämiseksi? Miten sosiaalityö suhteutuu itseensä ja ih- miskuntaan poikkeuksellisissa yhteiskunnallisissa ja globaaleissa olosuh- teissa? Millaista eettistä analyysyä meidän aikamme tarvitsee ja millä ta- voin tulkitsemme sosiaalityössä yhteiskunnallista ilmapiiriä, suojellemme ihmisarvoa sekä luomme toivoa niille, joille sitä muutoin ei ole tarjolla? Mitä on elävä, eettisesti valpas ja itseään arvioiva sosiaalityö ja millaiselle filosofiselle ja teoreettiselle ymmärrykselle se rakentuu? Kysymykset voi- daan tiivistää myös kahteen teemaan: sosiaalityön itseymmärrykseen ja sosiaalityön yhteiskuntasuhteeseen, joiden tarkastelu on alati ajankohtais- ta sosiaalityölle. Addamsin ajattelua tutkimalla olen siis katsonut itseäni sosiaalityön sisältä käsin osana pitkää jatkumoa ja rakentanut sosiaalityön historiasuhdetta tavoitteenani vastata siihen, miksi voi olla merkityksel- listä valaista sosiaalityötä tästä näkökulmasta ja millä tavoin sosiaalityön maisema eläisi sen jälkeen syvemmin.

